

УДК 347.1

Олена Семенівна Адамова,*доцент кафедри цивільного права**Національного університету «Одеська юридична академія»,**кандидат юридичних наук, доцент*

КЛАСИФІКАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ ЗА ВОЛЬОВИМ КРИТЕРІЄМ У МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЩОДО МОРСЬКОГО СТРАХУВАННЯ

На даний час вчення про юридичні факти є досить розробленим. Проблемам юридичних фактів (поняття, правова природа, їх місце в системі права та механізмі правового регулювання, систематизація тощо) приділено значну увагу в радянській і сучасній науковій літературі з теорії права (зокрема, роботи таких вчених як С. Ф. Кечекьяна В. Б. Ісакова, Г. М. Чувакової, О. Є. Рябова, Г. В. Кикоть, М. І. Поліщука, С. А. Зинченко, О. Є. Вороніна, В. В. Муругіної та інших) і цивільного права (зокрема, роботи О. О. Красавчикова, О. С. Яворської, І. Р. Калаура, О. Д. Кутателадзе, А. Б. Гриняка, В. О. Кочергіної, М. О. Рожкової, О. Ю. Юрченко, Ж. В. Копилової, В. В. Васильєвої, С. О. Сліпченка, С. А. Трафілова, О. О. Отраднової, А. В. Каструби, О. В. Басая, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонової, Р. Б. Шишки, О. Р. Шишки, О. О. Клячина, М. Д. Пленюк та інших), а так само інших галузей права (зокрема, роботи таких вчених, як О. В. Баринів, І. І. Сливич, Б. І. Сташків, В. Г. Баландінова, Н. В. Бровченко та інших). Разом з тим, подальші дослідження не перестали бути актуальними.

У сучасній правовій літературі під юридичними фактами традиційно розуміються обставини реальної дійсності, з якими норми права пов'язують певні правові наслідки (виникнення, зміну, припинення правовідносин). І таке визначення у цілому не викликає заперечень. Тим не менше вчення про юридичний факт продовжує складати науковий інтерес у зв'язку з його фундаментальністю та процесом природного накопичення нових знань, відповідно до якого ті чи інші підходи, точки зору постійно уточнюються, переглядаються, узагальнюються, доповнюються тощо.

Для більш детальної характеристики юридичних фактів доцільно розглянути їх класифікацію. Класифікація юридичних фактів відіграє значну роль не тільки у визначенні їх місця, але і задає напрямок цивільних відносин через режим їх упорядкування. Від того елементом якої класифікації виступає той чи інший юридичний факт залежить динаміка та статика цивільних відносин. Це стосується і відносин, щодо морського страхування.

На мою думку, серед запропонованих у теорії цивільного права класифікацій, перш за все заслуговує на увагу пропозиція О. О. Красавчикова, який пропонує поділити всі юридичні факти на дві групи. Це одна із найбільш розповсюджених: юридичні події та дії. Юридичні події – це такі явища, виникнення та розвиток яких відбувається незалежно від волі людини. У Під дією пропонується розуміти такі обставини реальної дійсності, виникнення та розвиток яких залежить від поведінки осіб, що їх вчиняють. Важливість цієї класифікації пов'язано з тим які правові наслідки визначає цивільно-правовий механізм. Наприклад, якщо неправомірні дії одного учасника цивільних відносин призвели до виникнення моральної шкоди для іншого, то до страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, у межах фактичних витрат переходить право вимоги, яке страхувальник або інша особа, що одержала страхове відшкодування, має до

особи, відповідальної за завдані збитки. В морському страхуванні страховий випадок як правило виникає незалежно від волі особи, тобто внаслідок події. А відповідно це вказує на те, що регресних зобов'язань не виникає.

Щодо класифікації О. О. Красавчикова, то в цілому погоджуючись із наведеною класифікацією, вважаю за потрібне виказати свій критичний погляд на неї. Із запропонованої класифікації досить складно зрозуміти яку логічну операцію використав автор. Якщо має місце дихотомія, то діям мають протистояти такі явища, які не мають відношення до поведінки суб'єкта. І стає зовсім не зрозумілим місце відносних подій, які виникають в результаті дій людини. Якщо ж відповідно до дихотомії пропонується поділити дії на вольові та не вольові, то в цій класифікації виявляються зайвими абсолютні події. У разі ж поділу юридичних фактів на три елементи, то за правилами трихотомії кожен з елементів повинен займати самостійне місце, а не бути залежним від іншого чи входити до двох інших груп. Класифікації О. О. Красавчикова побудована таким чином, що дії розглядаються і як самостійна група обставин реальної дійсності, і як складова (відносні юридичні події) іншої самостійної групи – подій.

Проводячи порівняльний аналіз між відносними юридичними подіями і діями можна зазначити, що спільним між ними є те, що їх основу містяться такі обставини реальної дійсності, як дії. Різницю вчений вбачає в тому, що відносні юридичні події хоч і виникають із дій осіб, але у подальшому протікають (розвиваються) незалежно від них. Можна припустити, що межі юридичних дій, як юридичних фактів, визначаються лише активними (пасивними) тілорухами суб'єкта. І якщо вони припиняються, то необхідно визнавати, що дана обставина реальної дійсності відбулася.

Уявляється, що такий підхід є досить суперечливим.

По-перше, у такому випадку вбивство, навіть умисне, однієї людини іншою з вогнепальної зброї не може розглядатися як злочин (вбивство), адже, відповідно до ч. 1 ст. 11 КК України, злочин – це передбачене кримінальним кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Де дія як ознака злочину є активною, усвідомленою та цілеспрямованою суспільно небезпечною поведінкою людини, що заподіює або ставить під загрозу заподіяння шкоди охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам. У свою чергу, вбивство – це умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині (ч. 1 ст. 115 КК України). Тобто, вбивство – це активна, усвідомлена та цілеспрямована суспільно небезпечна поведінка людини, але яка не ставить під загрозу заподіяння шкоди (смерть), а заподіює її. У свою чергу, якщо розглядати таке вбивство через систему поділу обставин реальної дійсності, запропонованої О. О. Красавчиковим, то отримуємо наступне. Одна особа, натиснула на спусковий гачок вогнепальної зброї і на цьому її дії завершилися. При цьому куля ще не влучила і смерть не настала, тобто вбивства немає. Далі обставини реальної дійсності почали протікати незалежно від дій особи, яка натиснула на спусковий гачок. Так, в результаті механічної взаємодії спрацював ударно-спусковий механізм. В результаті наколювання капсуля спалахнув порох, в результаті загоряння пороху в гільзі патрону відбулося стискання газу, які витиснули та розігнали кулю. Куля вразила життєво важливі органи людини, в результаті чого і настала смерть. Таким чином, смерть настала, якщо зайняти вищенаведену позицію О. О. Красавчикова, не в результаті дій «стрільця», а в результаті обставин реальної дійсності, які хоч і виникли із дій, але надалі протікати незалежно від них. Тобто смерть настала в результаті події. Якщо ж смерть настала в результаті події, а активна, усвідомлена та цілеспрямована суспільно небезпечна поведінка людини, яка натиснула на спусковий гачок, лише поставила під загрозу заподіяння шкоди (настання смерті), то необхідно дійти висновку, що у даному випадку вбивство відсутнє.

По-друге, при виділенні відносних юридичних подій від юридичних дій вчений не врахував, що поведінка суб'єкта хоч і має самостійне юридичне значення, як така, але завжди впливає на ті чи інші явища (юридичні або фактичні). Прояв такого впливу може мати розрив у часі.

По-третє, при розмежуванні таких явищ як юридичні дії та відносні юридичні події автором було використано не один критерій, а два. Перший – це наявність чи відсутність волі. Другий – завершеність (незавершеність) того чи іншого явища. Такий підхід дозволяє поділяти, в залежності від волі, всі правові явища на дії та події. Якщо ж застосувати до тих же явищ критерій завершеності, то очевидно, що і дії, і події можуть бути як завершеними, так і надалі протікати (незавершеними). Отже в класифікації використано три критерії. А як відомо, цінність будь-якої класифікації полягає в тому, що явища, які класифікуються систематизуються за одним єдиним критерієм. В протилежному випадку класифікація втрачатиме свій науковий характер.

По-четверте, при подібному підході можуть виникати складнощі виявлення відмінних рис між відносними юридичними подіями та неправомірними діями чи юридичними вчинками. Адже у всіх трьох випадках мають місце дії, але їх юридична спрямованість не має правового значення.

На мою думку критерієм розмежування юридичних подій та дій є поведінка особи (осіб). Якщо обставини реальної дійсності виникають та протікають не залежно від поведінки особи, то має місце подія. Якщо ж їх виникнення та/або розвиток поставлено у залежність від поведінки особи, то такі явища реальної дійсності необхідно визнавати юридичними діями. Саме такий підхід до поділу юридичних фактів створить можливість чітко визначитись з тим, які з них відносяться до тієї чи іншої групи, уникнути підміни деяких понять та їх однозначного застосування не тільки в межах цивільного права, а й інших галузях.

Як зазначається в юридичній літературі елементарною одиницею дії є тілорух особи. Із тілорухів утворюються операції, з операцій – дії, із дій – діяльність тощо [1, с. 32]. Юридичні дії – складний і багатоплановий об'єкт класифікації, тому їх можна класифікувати за різними критеріями. Наприклад, за суб'єктами (дії фізичних або юридичних осіб, держави); за юридичною спрямованістю (юридичні акти, юридичні вчинки, результативні дії); за галузевою належністю (матеріально-правові, процесуальні); за способом здійснення (особисто, через представника); за способом вираження та закріплення (мовчанням, жестом, документом) тощо [1, с. 32].

Відзначаючи значення наведених класифікацій зазначимо, що в межах даного дослідження заслуговують на увагу ті класифікації дій, що були свого часу запропоновані О. О. Красавчиковим. Зокрема вчений пропонує всі юридичні дії поділяти на неправомірні та правомірні і критерій та доцільність такого поділу не викликає сумніву у теорії права. Під неправомірними юридичними діями вчений пропонує розуміти такі дії, якими порушуються приписи діючого права. Їх відмінною рисою є те, що вони завжди тягнуть за собою небажані для сторін правові наслідки.

Таким чином, класифікація юридичних фактів за вольовим критерієм в механізмі правового регулювання відносин, щодо морського страхування, має важливе значення. Її опрацювання потребує системного підходу, а в науці цивільного права ця проблематика не до кінця вивчена, а отже заслуговує теоретичної розробки та законодавчого упорядкування. Правильне наукове уявлення про систему юридичних фактів має велике значення як для теорії, так і для практики. Оскільки це надає можливість виявити специфіку юридичного факту в механізмі правового регулювання відносин з морського страхування.

Повне, точне і достовірне встановлення юридичних фактів – необхідна передумова для застосування правових норм

Список бібліографічних посилань:

1. Исаков В. Б. Юридические факты в советском праве. М.: Юрид. лит., 1984. 144 с.

Одержано 25.04.2017

УДК 347.441.4

Людмила Николаївна Баранова,

доцент кафедри цивільного права № 1

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

кандидат юридичних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9206-5503>

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ СВОБОДИ ДОГОВОРУ В НЕДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ

Саморегулювання іманентно притаманне договірним відносинам. Що стосується недоговірних зобов'язань, то вони регулюються нормативно-правовими актами. Крім того, застосування договору як регулятора в сфері недоговірних зобов'язань не завжди є можливим. Це обумовлено сутністю того чи іншого недоговірного зобов'язання.

В юридичній літературі зазначається, що принцип свободи договору проявляється в тому, що суб'єкти на власний розсуд приймають рішення про вступ у договірні відносини; обирають контрагента; визначають вид договору; погоджують його умови; встановлюють місце і час укладення договору; обирають форму; передбачають спосіб забезпечення виконання зобов'язання; визначають положення про відповідальність; розривають (змінюють) договір за згодою між собою.

Реалізація принципу свободи договору у недоговірних відносинах обмежується специфікою цих зобов'язань. Так, відносний характер недоговірних зобов'язань обмежує свободу вибору контрагента при укладенні їх учасниками договору. Обрання виду договору, що укладається сторонами недоговірного зобов'язання, обмежується як прямими заборонами (наприклад, неможливість новачії зобов'язання про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю), так і спрямованістю самого зобов'язання. Обмежується і вільне визначення умов договору, зокрема, умов відповідальності. Так, відповідно до ч. 3 ст. 614 ЦК правочин, яким скасовується чи обмежується відповідальність за умисне порушення зобов'язання, є нікчемним.

О. О. Отраднова виділяє дві групи осіб, які можуть укладати договори щодо делікту: 1) делінквент і потерпілий та 2) кілька делінквентів, які зобов'язані відшкодувати шкоду потерпілому [1, с. 78].

Мінімальним є прояв принципу свободи договору у разі укладення його між декількома делінквентами. По-перше, ці суб'єкти можуть укладати між собою лише договір, яким встановлюється розмір їх часток у відшкодуванні шкоди. Право на укладення таких договорів прямо передбачено законом у випадках, коли шкоду завдано неповнолітньою, кількома малолітніми або кількома неповнолітніми особами (ч. 4 ст. 1178, ч. 1 ст. 1181, ч. 1 ст. 1182 ЦК). По-друге, не всі делінквенти вправі погоджувати розмір своїх часток